

PAPER DETAILS

TITLE: SANLIURFA HALK KÜLTÜRÜNDE ÖLÜM

AUTHORS: Yusuf Ziya KESKIN

PAGES: 7-41

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257526>

ŞANLIURFA HALK KÜLTÜRÜNDE ÖLÜM

Yusuf Ziya KESKİN*

Giriş

İnsan hayatının üç önemli geçiş devresi vardır. Bunlar, doğum, evlenme ve ölümdür. Bu üç önemli geçiş etrafında bir sürü adet, tören ve pratikler oluşmakta ve söz konusu geçişleri yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı, insanın yeni durumunu kutlamak ve kutsamak, aynı zamanda da onu, geçiş sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır.¹ Şanlıurfa halk kültüründe de bu üç önemli geçişten biri olan ölümle ilgili pek çok inanış, adet ve pratikler oluşmuştur. Biz bu makalemizde, Türk kültürünün bir parçası olan Şanlıurfa halk kültüründeki ölümle ilgili inanış, adet ve pratikleri inceleyecek ve bu kültürün İslâm açısından değeri üzerinde duracağız.²

Şanlıurfa, yazılı tarihten önceki dönemlerde kurulmuş dünyanın en eski şehirlerinden biridir. Sırasıyla Hurri-Mitanniler, Ârâmîler, Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar,

*Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. yzkeskin@harran.edu.tr, yzkeskin@gmail.com

¹ Örnek, Sedat Veyis, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara 1979, 2. Baskı, s. 11 (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları).

² Ölümle ilgili dîni değerlendirmeleri, bilgi insicamını bozmaması için dipnotlarda kaydedeceğiz.

Araplar ve Türkler tarafından yönetilen şehrin kültürel yapısının şekillenmesinde bu uygarlıkların etkisi büyüktür.¹ Hz. Ömer döneminde (Miladî 639 yılında) İslâm topraklarına katılan Şanlıurfa'nın kültür yapısına XII. yüzyıldan sonra Türk-İslâm kültürü etkili olmaya başlamıştır. Dolayısıyla Şanlıurfa'daki ölümle ilgili ritüellerin çoğu İslâm prensipleriyle örtüşmektedir. Ancak burada putperestlik, Yahudilik ve Hristiyanlık kültürlerinin de oldukça köklü bir geçmişi vardır.²

Şanlıurfa'daki ölüm kültürünü, Şanlıurfalı olmamız hasebiyle öncelikle kendi izlenimlerimize, yaşayan bazı kaynak kişilerin bilgilerine ve yazılı bazı eserlere dayanarak tespit etmeye çalıştık.

Şanlıurfa kültüründe mevcut olan ölümle ilgili inanış ve pratiklerin kendine has yönleri olmakla birlikte bunların bir kısmı Anadolu'nun değişik yörelerindeki uygulamalarla benzerlik arz etmektedir. Bu, Anadolu'da ortak bir kültürün mevcudiyetini ve bu kültürün Şanlıurfa'da da etkili olduğunu gösterir. Şimdi Şanlıurfa'daki ölüm kültürünü dönemler halinde kronolojik bir bütünlük içerisinde ele alacağız.

A. ÖLÜM ÖNCESİ BAZI İNANIŞ, ADET VE PRATİKLER

İnsanoğlu, ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısıyla tabiatta alışageldiğinin dışında cereyan eden pek çok hadiseyi ölüme yorumlamış ve ölümün habercisi olarak algılamıştır. İlkel topluluklardan modern topluluklara varıncaya kadar insanlar, çevrelerinde gördükleri olağan dışı bazı olayları ölümle ilişkilendirmişler ve ölümün bir belirtisi olarak kabul etmişlerdir. Şanlıurfa halk kültüründe de ölümle ilgili çeşitli inanış ve yorumlar geliştirilmiştir. Bu inanışlar yiyecekler,

¹ Yurt Ansiklopedisi, "*Urfa*", İstanbul 1982-84, X, 7368, 7431 (Anadolu Yayıncılık).

² Yurt Ansiklopedisi, "*Urfa*", X, 7434.

hayvanlar, kozmik hadiseler, rüyalar ve bazı olağan dışı olaylar etrafında yoğunlaşmakta olup başlıcaları şunlardır:

Evde sirke (mahalli lisanla eşkili) yapmak, bazı kimselerce uğursuzluk sayılır ve yapıldığı takdirde o evden ölü çıkacağına inanılır.

Köpeğin ağzını yukarı doğru kaldırıp uzun uzun uluması, bir kimsenin öleceği şeklinde yorumlanır.¹

Baykuşun bacaya konması, uğursuzluğa ve ölüme işaret sayılır.²

Gökyüzünde bir yıldızın kayması, büyük bir zatın öleceğine/öldüğüne yorumlanır.³

Her yıldız kaymasından 40 gün sonra bir kişinin öleceğine inanılır.⁴

Rüyalar ise iki değerli; yani bazıları ölüye, bazıları da diriye işaret olarak kabul edilir. Mesela ölmüş tanıdık birinin rüyayı gören kimseye ait bir eşyayı alması veya rüyada onu çağırması, o kimsenin öleceğine yorumlanır.⁵ Rüyada ölü

¹ Bu inanış, Merzifon ve Uşak yörelerinde de vardır. Örnek, s. 16.

² Örnek, s. 25.

³ Bu inanış, Anadolu'nun bazı yörelerinde de vardır. Örnek, s. 25; Kalafat, Yaşar, *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, Ankara 1996, s. 24 (Kültür Bakanlığı Yayınları); Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, "Kastamonu'da Dîni Folklor veya Dîni-Manevî Halk İnançları", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1987, IV. Cilt, s. 11 (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını); Durdu, Aydın - Durdu, Bircan Kalaycı, "Geçmişten Günümüze Ölüm Adetleri ve Kemaliye Köyünde Ölüm", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1997*, Ankara 1998, s. 82 (Kültür Bakanlığı Yayını).

Bu, İslâm öncesi Câhiliye Araplarında da mevcut olan bir inanıştır. Câhiliye Arapları gökyüzünde bir yıldız kaydığında büyük bir kimsenin doğduğuna veya öldüğüne inanırlardı. Ancak Hz. Peygamber, yıldız kaymasının bir kimsenin doğumu veya ölümüne işaret olmadığını ifade etmiştir. Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/874), *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul 1992, selâm 124 (II, 1750-51), (Çağrı Yayınları).

⁴ Bu inanış, Merzifon ve Uşak yörelerinde de vardır. Örnek, s. 16.

⁵ Bu inanış, Anadolu'daki pek çok yerde vardır. Örnek, s. 28.

görmek ise, diriye işaretidir; misafirin geleceğine alamet sayılır.

Rüyada dişlerin çektilmesi, dökülmesi veya kırılması, ölüme işaret olarak kabul edilir. Azı dişlerin çekilmesi ve dökülmesi yaşlı birinin, küçük dişlerin dökülmesi ise çocukların öleceği şeklinde yorumlanır.¹

Ayrıca musalla taşına uzanan kişinin kısa sürede öleceğine, bir çocuk sürekli ağlarsa, o evde mutlaka ölüm meydana geleceğine inanılır.

Ölmek üzere olan hastanın bazı davranışları ve istekleri de ölüme işaret sayılmıştır. Hasta, güvendiği veya sevdiği birini ya da uzaktaki akrabalarını görmek isterse veya hoca, müftü gibi bir din adamını çağırırsa, onun öleceğine yorumlanır.²

Şanlıurfa'da başkalarına yük olmamak ve kendi helal parasından harcamak maksadıyla ölmeden önce kefeni ve ölüm parasını hazırlamak yaygındır. Buna "körlük-kefenlik" denir.³ Ayrıca kefene serpmek üzere zemzem suyu, kefene konulmak üzere dua yazılı kağıt, ölmeden önce hazırlanan malzemeler arasındadır. Bazı İslâm âlimlerince mekruh görülmekle birlikte mezarını hazırlayanlara bile rastlanır. Kimileri de canı için çeşitli hayırlar yapmak suretiyle ölüme hazırlık yapar.⁴

B. ÖLÜM ANINDAN DEFİN SONUNA KADAR OLAN İNANIŞ, ADET VE PRATİKLER

Şanlıurfa'da ölmek üzere olan kimseyle ilgili çeşitli

¹ Örnek, s. 26, 27. Bu inanış Anadolu'nun pek çok yöresinde mevcuttur. Aynı yer.

² Benzer inanışlar Anadolu'nun pek çok yöresinde vardır. Örnek, s. 30-31.

³ İslâm, bir kimsenin ölmeden önce kefenini hazırlamasına cevaz vermiştir. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul 1992, cenâiz 29 (II, 78), (Çağrı Yayınları).

⁴ Kapaklı, Kemal, *Şanlıurfa'da Ölümle İlgili Adet, Gelenek ve İnanmalar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1997, s. 20.

pratikler geliştirilmiştir. Bunların bir kısmı dinsel nitelikli, bazıları da yöresel özelliklidir.

Ölmek üzere olan bir kimsenin ağzına su damlatılır, kendisine kelime-i şehadet telkin edilir ve yanında sesli olarak Yâsîn sûresi okunur; ölüm gerçekleşince de Kurân okuma işi bırakılır.¹

Adetli ve lohusa kadınlar ölmek üzere olan kimsenin yanından uzaklaştırılır. Genellikle erkeği erkekler, kadını da kadınlar bekler.

Can çekişen hastanın kısa sürede ruhunu teslim etmesi için sevdiği kimsenin resmi gösterilir veya adı zikredilir, ya da üzerine gömleği konur.² Hastanın yanında sessiz olmaya çalışılır. Konuşulduğu takdirde ruhunu teslim etmede zorlanacağına inanılır.

Ölü, evinin dışında ölmüş ise eve getirilmez. Eve getirilirse o evden birbiri ardı sıra üç ölü çıkacağına inanılır. Eğer ölü, uzak bir yerden getiriliyor ise, ağırlaştığına inanıldığı için ağırlığını almak üzere cenazenin üstüne bir parça ekmek konur.

Ölen kimsenin açık olan gözleri³ ve ağzı kapatılır; çenesi

¹ Ölmekte olan hasta üzerine Yâsîn suresinin okunması faydalıdır ve Hz. Peygamber tarafından da tavsiye edilmiştir [Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *es-Sünen*, İstanbul 1992, cenâiz 19-20 (III, 489), (Çağrı Yayınları)]. Ancak ölmüş bir kimseye ve kabir üzerine okunması tartışmalıdır. Bazı alimler buna cevaz verirken, bazıları caiz görmemiştir. Karaman, Hayreddin, "Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler", *İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri Kolokyumu Bildirileri I*, Ankara 1996, s. 4, 9 (Türk Tarih Kurumu Yayını).

² Kapaklı, s. 21.

³ Ölü gözünün açık olması, çıkan ruhunu takip etmesinden kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber'den gelen bir hadiste, "*İnsan öldüğü zaman gözleri nasıl belerip kalıyor, görmez misiniz? İşte bu, gözünün nefsinin (çıkan ruhunu) takip etmesindendir*" denilerek buna işaret edilmiştir [Müslim, cenâiz 9 (I, 635)]. Ölen kimsenin gözlerinin kapatılması, İslam geleneğinde

bir bezle tepesine bağlanır. Ayakları kibleye doğru uzatılır ve üzerine bir örtü örtülür. Şişmesini önlemek için de karnına makas, bıçak, taş gibi ağır bir cisim konur.¹ Ölünün yatağı değiştirilir; ceset, rahat döşegine alınır. Ölü yattığı yerden kaldırılınca yatağına biraz su serpilir.

Bazen ölünün en yakını/yakınları, cenaze henüz kaldırılmadan önce ölünün yüzünü açıp öperler.² Ölen kadın ise kızı, annesinin iki ayağının altını öper. Aksi takdirde annesinin, hakkını helal etmeyeceği kabul edilir.³

Şanlıurfa'da ölüm haberini dost ve yakınlarına duyurmak üzere camilerde ölü salası okunur. Ölü salonunda Hz. Peygamber'e salât ve selam getirildikten sonra kimin öldüğü ve cenazesinin ne zaman ve nerede kaldırılacağı ilan edilir. Böylece dost ve yakınlarla ölüm haberi ve cenaze namazının saati ve yeri

de mevcuttur. Nitekim Hz. Peygamber, vefat eden sahâbi Ebû Seleme'nin gözlerini kapatmıştır. Müslim, cenâiz 7 (I, 634).

¹ Bu uygulama, Anadolu'nun pek çok yöresinde mevcuttur. Örnek, s. 46; Abdülkadiroğlu, s. 10; Küçük, Abdurrahman, "Erzincan ve Çevresindeki Halk İnanışlarına Toplu Bakış", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1987, IV. Cilt, s. 250 (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını); Durdu, s. 83; Gökdağ, Bilgehan Atsız, *Doğu Karadeniz Bölgesinde Eski Türk İnançlarının İzleri*, (http://www.kultur.gov.tr/portal/kultur_tr.asp?belgeno=20086).

² Bu konuda Hz. Peygamber'den bazı rivayetler gelmiştir. Bir rivayete göre Resûlullah, sahâbi Osman b. Maz'ûn'un nâşını öpmüş ve gözlerinden yaş gelmiştir [Ebû Dâvûd, cenâiz 35-36 (III,513); Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *es-Sünen*, İstanbul 1992, cenâiz 14 (III, 315), (Çağrı Yayınları)]. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in de Hz. Peygamber'in mübarek nâşını edeb ve muhabbetle öptüğü ve ağladığı rivayet edilmiştir [Buhârî, cenâiz 3 (II, 70)]. Buna göre ölünün öpülmesinde dîni açıdan bir sakınca bulunmamaktadır.

³ Bu anlayış, "*cennet, anaların ayakları altındadır*." hadisinden esinlenmiş olmalıdır. İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), *el-Müsned*, İstanbul 1992, III, 429 (Çağrı Yayınları); İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273/886), *es-Sünen*, İstanbul 1992, cihâd 12 (II, 930), (Çağrı Yayınları); Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303/915), *es-Sünen*, İstanbul 1992, cihâd 6 (VI, 11), (Çağrı Yayınları).

duyurulmuş olur. Eskiden hoparlör olmadığı için minareden ilan edilen ölünün kimliği tam olarak anlaşılmazdı. Bunun için ölen kimsenin kimliğini öğrenmek üzere çocuklar, salanın okunduğu minarenin kapısında durur, minareden inen müezzinden ölenin kimliğini öğrenir ve aldıkları bilgiyi anne-babalarına veya ustalarına ulaştırırlardı. Günümüzde ölüm ilanı, camilerde okunan salaya ek olarak Belediye İlân Bürosu, radyo, gazete veya cep mesaj aracılığıyla da yapılmaktadır. Ölünün en yakınları ölüm haberini alınca dükkânlarını kapatıp cenazeyle ilgilenirler.¹

Ölüm gece olursa, defin işlemi ertesi gün yapılır ve ölü yakınları sabaha kadar uyumadan cenazeyi beklerler.²

Ölü gömülene kadar ev süpürülmez, çamaşır yıkanmaz, eve su getirilmez.

Vefat eden genç biri ise, cenazesi evden çıkarılırken en yakınları tarafından üzüntü ifadesi olarak zılgıt çalınır.³

Ölünün elbiseleri bıçak veya makasla kesilerek üzerinden çıkarılır. Geriye kalan elbiseleri üç gün bekletildikten sonra önce soğuk su ile ardından da sıcak su ile yıkanır, daha sonra fakirlere verilir. Ölünün üzerinden çıkan gömlek ise sokakta yakılır.⁴

Cenazeyi yıkamada kullanılacak su ve odun, ev dışındaki bir yerden temin edilir. Eskiden ölünün yıkanacağı su hamamdan getirilirdi. Su ısıtılırken güzel kokusu sebebiyle yakıt

¹ Hz. Peygamber, usûlü dairesince ölüm haberinin eş, dost ve akrabalara duyurulmasını tasvip etmiş ve kendisi de Habeşistan Kralı Necâşi'nin ölüm haberini Müslümanlara duyurmuştur. Buhârî, cenâiz 4, 5 (II, 71-72); Mîras, Kâmil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1982, IV, 304-305 (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını).

² Hz. Peygamber, bir zarûret olmadıkça cenâzenin gece gömülmesini uygun görmemiştir. Ebû Dâvûd, cenâiz 29-30 (III, 505).

³ Bu, Câhiliye adeti olup, İslâm'ın tasvip etmediği bir davranıştır.

⁴ Örnek, s. 76; Kapaklı, s. 23. Bu adet Animizm düşüncesine dayanmaktadır. Animist anlayışa göre ölümden sonra ölünün eşyaları yakılarak ya da fakirlere verilerek ruhun tekrar gelip yaşayanları rahatsız etmesi önlenir. Durdu, s. 49-50.

olarak kuru meyan bitkisi kullanılır. Ayrıca tütü de yakılır.¹ Yine güzel koksun diye suya gülyağı katılır. Yıkama işlemi bitince kazan altındaki odun ve kül dışarı atılır;² kazan ters çevrilip üzerinde bir mum yakılır.³ Son zamanlarda cenazeler, hastanelerde görevliler tarafından yıkanmakta ve kefenlenmektedir.

Kadın ölü teneşirde yıkanırken üç defa doğrultulup etrafındakilerden "hakkınızı helal ettiniz mi?" diye helallik alınır.

Ölünün yıkandığı yerde üç gün süre ile sabaha kadar ışık yanar.⁴ Bu, o evde oturanların muhtemel korkularını gidermek maksadına matuf bir önlem olarak değerlendirilebilir.

Ölü olan evdeki su dolu kaplar boşaltılır. Komşular da evlerindeki suları dökerler. Çünkü Azrail'in, insanların canını almak üzere kullandığı kılıcını o sularda yıkamış olabileceğine, sular dökülmediği takdirde başkalarının da öleceğine inanılır.⁵

Şanlıurfa'daki halk inancına göre ölü, öldüğünün farkında değildir. Cenazesini yıkayanlara yardım eder, kendi cenaze namazını kılar, kendi mezarına toprak atar. Telkin verilirken kendisine can gelir, kalkmak ister, başını tahtaya çarpar. O

¹ Hz. Peygamber de ölüyü yıkarken güzel kokması için kâfûr (güzel kokan bir çeşit bitki) kullanılmasını tavsiye etmiştir. Buhârî, cenâiz 13 (II, 74); Tirmizî, cenâiz 15 (III, 315).

² Örnek, s. 40.

³ Kazanın ters çevrilmesi geleneği, Anadolu'nun bazı yörelerinde de vardır. Örnek, s. 39.

⁴ Bu uygulama, Anadolu'daki bazı yörelerde de mevcuttur. Örnek, s. 47; Kalafat, s. 27,35.

⁵ Bu adet, Yahûdî kültüründe de vardır [Örnek, s. 37 (Andree, R.: *Zur Volkskunde der Juden*, s. 116'dan naklen)]. Buna benzer inanışlar, Anadolu'nun değişik yörelerinde de mevcuttur. Örnek, s. 37; Kalafat, s. 28-29, 36; Yardımcı, Mehmet, "Çukurova'da Ölümle İlgili İnanışlar-Uygulamalar", *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu*, Adana 1991, s. 5; Durdu, s. 82.

zaman ölü, "eyvah ben ölmüşüm" der.¹

Ölü evden çıkarılmadan, fakirlik evden uzaklaşsın diye ayakkabıları sokağa bırakılır.²

Şanlıurfa'da cenaze namazı camilerde kılınır. Cenaze, tabut içerisinde camiye getirilir. Namaza sadece erkekler katılır. Namaz için imam gelmeden önce saf tutan cemaatten bazı kimseler ölünün ruhuna bağışlanmak üzere "Fatihâ" der ve cemaat de Fatihâ okuyarak sevabını ölüye bağışlar.³

Cenaze, tabut içerisinde omuzlarda taşınır. Ölen erkek ise tabutun üzerine "Kâbe örtüsü" denen bir örtü örtülür. Kadın cenazenin tabutu üzerine ise yünden yapılmış beyaz ihram örtülür. Ölü genç kız veya yeni evliyse, örtünün üzerine duvak, çiçek gibi şeyler konur.⁴ Cenazeyi taşımak sevap kabul edildiği için, cenazeyi gören kimse koşarak gelir ve bir müddet tabutu taşır. Tabutu tutan kimse, çok geçmeden yerini başkasına bırakır ve böylece herkesin cenazeyi götürmesi sağlanır.⁵ Tabutun altına girerken "Bismillâhi ve billâhi alâ milleti Resûlillâh" denir.

¹ Ancak Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerde, ölen kimsenin öldüğünün farkında olduğu bildirilmiştir. Bir rivayette ölünün kendisini yıkayanı, taşıyanı ve mezara indireni bildiği (İbn Hanbel, III, 62-63), bazı rivayetlerde ise ölünün, insanların seslerini duyacağı ifade edilmektedir [Buhârî, cenâiz 68, 87 (II, 92, 101); Ebû Dâvûd, cenâiz 72-74 (III, 556)]. Başka bir rivayette de, tanıdık birinin kabre gelip selam vermesi halinde ölünün gelen kimseyi tanıyacağı ve selama karşılık vereceği bildirilmektedir. Mîras, IV, 372.

² Bu uygulama, Mersin yöresinde de vardır. Yardımcı, s. 3.

³ Hz. Peygamber'in uygulamalarında cenâze namazından önce Fâtihâ okuma geleneği olmamakla birlikte, Resûlullah'ın ölmekte olan kimseye Yâsîn suresinin okunması tavsiyesine kıyasla bunda bir beis olmadığını söylemek mümkündür.

⁴ Benzer uygulamalar için bkz.: Örnek, s. 56-57.

⁵ Hz. Peygamber, cenâze katılmayı ve taşımayı teşvik etmiş, cenâze katılanlara sevap olduğunu bildirmiştir. Buhârî, cenâiz 58, 59 (II, 89-90); Ebû Dâvûd, cenâiz 40-41 (III, 515); Tirmizî, cenâiz 50 (III, 359).

Defin işlemi için kabristana sadece erkekler gider.¹ Cenaze, yakınları tarafından kabre konur. Kabre koyma işlemi, hacca gidenlerce ihram olarak kullanılmış büyük beyaz havlularla yapılır. Başka ölüm olmasın diye kimi ailelerce ayak tarafındaki tahtaya çivi çakılır. Kadın ölünün yüzüğü, küpesi ve gelinliğiyle gömüldüğü de olur.² Cenaze kabre konulduktan sonra toprak atılırken elden ele kürek verilmez. Kürek yere bırakılır, almak isteyen yerden alır.³

Cenaze kabre konulup üzeri kapatıldıktan sonra ölüye hitaben Arapça telkin verilir.⁴ Telkin bitince ölünün yakınları,

¹ Bazı hadislerde kadınların cenâzeye katılmalarının yasaklandığı ifade edilmekle birlikte [Buhârî, cenâiz 30 (II, 78); Ebû Dâvûd cenâiz 39-40 (III, 515)], İslâm alimleri bunu tenzîhi (helale yakın) bir yasak olarak değerlendirmişlerdir. Miras, IV, 362.

² Örnek, s. 72.

³ Bu adet, Anadolu'nun bazı yörelerinde de mevcuttur (Kalafat, s. 26; Küçük, s. 250; Durdu, s. 85). Edirne'de ise küreği elden alanın öleceğine inanılır (Kalafat, s. 26). Küreğin yere bırakılıp oradan alınması geleneği, Yahudi kültürüne dayanmaktadır. Ateş, Ali Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, İstanbul 1996, s. 79 (Beyan Yayınları).

⁴ Sünnet olan telkîn, söyleneni anlayıp tekrar edebilecek olan hastanın yanında zaman zaman "*lâ ilâhe illallâh Muhammedun Resûlullah*" denmesidir. Hadislerde geçen sünnet olan telkîn budur. Hz. Peygamber "*Ölülerinize* (ölmek üzere olan hastalarınıza) *lâ ilâhe illallâh... sözünü telkîn ediniz.*" buyurmuştur [Ebû Dâvûd, cenâiz 15, 16 (III, 487); Tirmizî, cenâiz 7 (III, 306)]. Günümüzde ölüyü defnettikten sonra yapılan ve imamın kabir başında "*Ey filân oğlu filân, Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun kulu ve elçisidir* de..." şeklindeki sözlerle yaptığı telkîn, Resûlullah'ın uygulamalarında yer almamaktadır. Hz. Peygamber, cenâzeyi defnettikten sonra bir müddet beklemiş ve cemaate, "*Kardeşiniz için istiğfar edin ve iman üzerine sebatını dileyin; çünkü o şu anda sorguya çekilmektedir.*" demiştir [Ebû Dâvûd, cenâiz 67-69 (III, 550)]. Buna göre sünnet olan, definden sonra kabrin başında bir müddet kalmak, ölünün affı ve mağfireti için Allah'a dua etmektir. Kurân'dan bazı kısımların okunması da sünnet ve faydalı kabul edilmiştir. Bununla birlikte bugünkü yapılan telkîni, sünnette yer alan dua yapma talebinin yerine getirilmesi şeklinde anlamak ve okunan duanın orada bulunanlara ibret olması bakımından faydalı görmek de mümkündür. Nitekim bugünkü uygulamayı tasvîb eden alimler de vardır. Bilmen, Ömer Nasûhi,

en yakını başta olmak üzere mezarlık çıkışında sıraya dizilir ve cenazeye gelenler önlerinden geçer ve "Bâkî Allah" (ebedi olan Allah'tır) diyerek ölü yakınlarına ilk taziyelerini bildirirler. Cenaze sahipleri de cevaben "Âmentü billâh" [Ben de Allah'a (O'nun ebediliğine) inandım] derler. Cemaat ayrılmadan önce taziye evinin adresi bildirilir. Daha sonra ölünün yakınları, dost ve arkadaşları, ölü yakınlarının arkadaşları, taziye evine giderek ölü sahiplerine başsağlığı dilerler.

Defin işlemi tamamlandıktan ve telkin okunduktan sonra, kabrin baş tarafında bir-iki kişi yaklaşık bir saat süreyle nöbet tutar.¹ Böylece sorgu meleklerinin sorularına doğru cevap vermede ölünün cesaret alacağına inanılır.²

Bu arada ölen kişinin ruhunun, defininden sonra 7 gün evini ziyaret ettiğine inanılır.³

C. YAS TUTMA VE AĞIT GELENEĞİ

1. Yas Tutma

Toplumsal, ekonomik, biyolojik ve duygusal yönden bağlı bulunduğumuz bir insanın kaybından duyduğumuz acı, insancıl bir tepkidir. Dünyanın her tarafında, gerek ilkel, gerekse yüksek kültürlerde yas tutmak maksadıyla uygulanan bir takım adetler ve törenler bulunmaktadır.⁴ Aynı durum Şanlıurfa halk kültürü

Büyük İslâm İlmihali (Sadeleştiren: Ali Fikri Yavuz). İstanbul 1993, s. 262-63 (Kahraman Yayınları).

¹ Hz. Peygamber'in hadisleri ve sahabenin tatbikatına göre cenâzeyi defnettikten sonra bir müddet oradan ayrılmayıp dua ve istiğfar ile meşgul olmak sünnettir [Ebû Dâvûd, cenâiz 67-69 (III, 550)]. Dolayısıyla bu uygulama, hadislere ve sahabe tatbikatına dayanmaktadır.

² Kabir başında bekleme adeti Kars yöresinde de mevcuttur. Kalafat, s. 27.

³ Ölünün, evini ziyaret edeceğine dair inanış, Anadolu'nun pek çok yöresinde vardır. Örnek, s. 63; Kalafat, s. 35.

⁴ Örnek, s. 81. Ayrıca bkz.: Durdu, s. 49-50,66,73; Roux, Jean-Paul, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık* (Çev.: Lale Arslan), İstanbul 2001, s. 64-65 (Kabalıcı Yayınevi).

için de söz konusudur.

Şanlıurfa'da yas, genellikle kadınlar tarafından tutulur ve süresi uzundur. Erkeklerin yas tutma müddeti ise kısadır.

Ölünün erkek yakınları yas tutmak amacıyla 3-10 gün arası sakal tıraşı olmazlar. Önceleri bu süre 40 günü bulurdu.¹ Ayrıca yas işareti olarak belli bir süre (bu süre genellikle üç gün, bazen biraz daha fazla olabilir) iş yerini açmama, yeni elbise giymeme, düğün ve şenliklere katılmama gibi davranışlar da sergilenir. Yas tutmaya son vermek için ölü sahipleri, akrabaları tarafından tıraş olmaya götürülür.²

Yas tutma geleneği kadınlar arasında daha yaygındır. Ölünün en yakınları (karısı, kızı, kız kardeşi gibi), yas işareti olarak bir yıl boyunca hamama gitmez, süslenmez, altın takmaz ve gösterişli elbise giymezler. En az bir yıl veya iki dini bayram süresince düğün vb. eğlencelere katılmazlar.³ Ölen kimsenin yakını olan kadınlar, yas tutmaya son vermek maksadıyla akrabaları tarafından hamama götürülür.⁴

Bir kişi cinayet sonucu vefat etmiş ise, intikamı alınıncaya kadar ölenin annesi ve kız kardeşleri yas işareti olarak siyah başörtüsü takar.

Ölünün yakınları, ölü etinin çiğnenmiş olacağı inancıyla 7 veya 40 gün süreyle sakız çiğnemezler.

Ölen kimsenin komşuları en az 40 gün içinde düğün

¹ Ölüye yas tutmak maksadıyla sakal tıraşı olmama geleneği Anadolu'daki bazı yörelerde de mevcuttur. Durdu, s. 87; Kalafat, s. 35.

² Örnek, s. 85.

³ Muğla ili Ortaca ilçesi Kemaliye köyünde de ölünün yakınları yas tutarken süslenmemeye, eğlenceden uzak durmaya, gezmeye gitmemeye özen gösterirler (Durdu, s. 86). Uygurlarda da aile reisi vefat ettiğinde o evde bir yıla kadar düğün, şenlik gibi şeyler yapılmaz. Rahman, Abdülkerim, "Uygurların Defin Merasimleri", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1987, IV. Cilt, s. 314 (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını).

⁴ Örnek, s. 85.

yapmazlar, üç gün süreyle çamaşır yıkamazlar, radyo ve televizyon gibi aletleri açmazlar.¹ Bunu yas olarak değil de, ölen kimseye ve yakınlarına olan saygıdan dolayı yaparlar.²

2. Ağıt

Pek çok kültürde mevcut olan ve ölümün çeşitli yanlarını dile getiren ağıtlar,³ Şanlıurfa halk kültüründe de mevcuttur. Ölüye ağıt yakma geleneği, daha çok kadınlar arasında yaygındır.

Kadınlar, toplandıkları ölü evinde saç-baş yolmak,⁴ elbiselerini yırtmak, göğsüne vurmak ve yüzlerini tırmalamak⁵ suretiyle üzüntülerini ifade ederler.⁶ Ayrıca ölünün

¹ Buna benzer uygulama Erzincan yöresinde de vardır. Küçük, s. 250.

² Hz. Peygamber, ölen kimseler için yas tutmayı üç gün ile sınırlamış, bunun dışındaki sürelerde yas tutmayı caiz görmemiştir. Sadece kocası ölen kadın için dört ay on gün yas tutmayı meşru kılmıştır [Buhârî, cenâiz 31 (II, 78-79)]. Bu da kadının başka biriyle evlenebilmek için beklemesi gereken süredir. Bu sürede kadının eşine ve eşinin yakınlarına saygı ifadesi olarak süslenmesi veya kendini teşhir edecek davranışlarda bulunması tasvip edilmemiştir. Mîras, IV, 367.

³ Ölüye ağıt yakma geleneği, orta Asya halklarında da mevcuttur. Mesela Timur'un, torunlarından birini kaybedince kendini yerden yere attığı ve ağıtlar yakıp elbiselerini parçaladığı rivayet edilir. Roux, *Orta Asya*, s. 42.

⁴ Ölü için saç-baş yolma ve ağıt geleneği, Anadolu'daki bazı yörelerde de mevcuttur (Kalafât, s. 27). Saç yolma geleneği Eski Türklerde de vardı. İbn Fazlân, *Seyahatnâme* (Çev.: Ramazan Şeşen), İstanbul 1995, s. 144 (Bedir Yayınları).

⁵ Eski Türkler ve Hunlar, ölü için yüzlerini bıçakla çizip gözyaşı ile birlikte kanlarını da akıttırlardı [Roux, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (Çev.: Aykut Kazancıgil), İstanbul 1998, s. 215 (İşaret Yayınları)]. Kırgız kazaklarında yüzün tırnaklarla çizilmesi ve saçların yolunması geleneği bugün de devam etmektedir. Roux, Jean-Paul, *Altay Türklerinde Ölüm* (Çev.: Aykut Kazancıgil), İstanbul 1999, s. 245 (Kabalcı Yayınevi).

⁶ Ölüm sebebiyle insanın üzüntü duyması, göz yaşı dökmesi tabiidir, sevgi ve ve merhamet alametidir. İslâm bu nevi üzülmeyi ve ağlamayı menetmemiş, Hz. Peygamber ve sahabeden de bu nevi ağlama vaki olmuştur [Buhârî, cenâiz 33, 44 (II, 79-80, 84-85); Ebû Dâvûd, cenâiz 23-24 (III, 492-93)].

meziyetlerini saymak, dünyada yapamadıklarını zikretmek ve çeşitli maniler söylemek suretiyle ağıt yakarlar. Ağıt sırasında kadınların ayağa kalkıp ölünün elbiselerini gösterdikleri de olur. Bilhassa genç ölü için yapılan ağıtlarda (şivanlarda) kadınlar, ölen kişiye methiyeler dizerek ağlar ve duygulu sözler ile orada bulunanları da ağlatır.¹ Hatta ölüye değer verildiğini ve ona çok iyi ağlandığını göstermek üzere ücretle ağıtçı kadınlar bile tutulur.² Yaşlı bir ölünün arkasından ise fazla ağlanmaz.

Yıllar önce Şanlıurfa'da mevcut olan bir adet de ölü üzerine haraç etmektir. Ölen genç bir erkek ise, cenazesinin üzerine yeni elbiseleri atılarak ağıt yakılırdı. Buna "haraç etmek" denirdi. Ölen kişi yeni evli ise ve küçük çocuğu da varsa, çocuk, cenazenin üzerine oturtulur ve ona karşı ağıtlar yakılır, beyitler söylenirdi. Ayrıca ölen erkeğin hanımı, saçından bir miktar keserek ölü evindeki kadınlar arasında dolaştırırdı.³ Halk arasında buna "saçını haraç etmek" denirdi. Buna benzer "haraç etmek" geleneği, günümüzde etkisini yitirmeye

Ancak İslâm, Câhiliye adetleri olan yüksek sesle ağlamayı, yanaklarını, yüzünü, başını ve dizini dövmeyi, yaka yırtmayı, yüzü tırmalamayı, ölünün iyiliklerini şiirle anlatıp ağlamayı, Allah'a karşı yakışıksız sözler söylemeyi ve saçını başını yolarak ağlamayı yasaklamıştır [Buhârî, cenâiz 36, 39 (II, 82,83); Ebû Dâvûd, cenâiz 24-25 (III, 493-94); Tirmizî, cenâiz 23 (III, 324-25); Mîras, IV, 409, 420]. Aynı yasak Tevrat'ta da geçmektedir (Levililer, 19/28; Tesniye, 14/1). Bu nevi davranışları yasaklamış olmasına rağmen İslâm, değişik coğrafyalarda yaşayan Müslüman kadınlar arasında yaygın olan bu nevi uygulamaların önüne geçebilmiş değildir. Kanaatimizce kadınların eğitim düzeyini yükselterek ve din eğitimine gerekli önemi vererek bunun önüne geçmek mümkündür.

¹ Akbıyık, Abuzer, *Şanlıurfa Halk Müziği*, Ankara 1999, s. 35 (Şanlıurfa Valiliği Kültür Yayınları).

² Ağıtçı kadınlar Eski Mezopotamya'da, İlkçağda Yunanistan'da ve Eski Türklerde de vardı (Durdu, s. 49-50, 55; Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s. 216-17). Günümüzde Denizli yöresinde de ağıtçı kadın tutma geleneği mevcuttur. Kalafat, s. 27.

³ Kadının yas işareti olarak saçından bir miktar kesmesi anlayışı, Animizm düşüncesinde, orta Asya halklarında, Eski Türklerde ve Araplarda da vardı. İbn Fazlân, s. 145-46; Durdu, s. 49-50; Roux, *Orta Asya*, s. 64-65; a. mlf., *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s. 216-17.

başlamıştır.¹

Ölü evinde yakılan ağıtlar, genellikle ağıtçı kadınların söyledikleri mânilerdir. Bunlardan bazıları ise Şanlıurfa türkülerine ve uzun havalarına konu olmuştur.² Ağıtçı kadınlar, ölenin sosyal durumu ve ölüm şekline uygun mânileri ağıt şeklinde söyleyerek orada bulunanları ağlatırlar. Ölü evlerinde ağıt olarak söylenen mânilerden bazıları şöyledir:

"Mezarımı yol üstüne kazsınlar
Telkînimi baş ucuma yazsınlar
Gelen giden yolcular
Burada bir garip ölmüş desinler
Çetindir ölüm-ölüm getirin yavrumu görüm
İstersiz orda kalın ben garibem nasıl edim"³

"Bir çift bülbül olaydım
Yol üstüne konaydım
Giden gelen yolculardan
Ahmed'imi soraydım"

"Kalemi kaşta koydun
Gözümü yaşta koydun
Sen başın alıp gittin

¹ Karakaş, Mahmut, *Şanlıurfa Mezar Taşları*, Şanlıurfa 1996, s. 11 (Şurkav Yayınları).

² Bu ağıtlardan bazıları, hikayeleşmiş türkü ağıtlardır. Geniş bilgi için bakınız: Kapaklı, s. 41-52.

³ Akbıyık, s. 545.

Bizi ataşta koydun"¹

D. TAZİYE GELENEĞİ

Taziye, sabra teşvik anlamındadır. Sözün etkileyici ve tedavi edici gücünden yararlanarak hem acıyı, hem de yası azaltmaya yönelik, pek çok kültürde mevcut olan bir adettir.²

Şanlıurfa'da önceleri ölünün veya yakınlarının avlulu evlerinde yapılan taziyeler, sosyal ihtiyaca binaen Şanlıurfa Kültür ve Araştırma Vakfı'nın Balıklıgöl civarındaki bir evi restore edip "Taziye Evi" olarak hizmete sunmasıyla birlikte son zamanlarda taziye için ayrılan özel mekânlarda; taziye evlerinde yapılmaya başlanmıştır. Taziye evleri, adresin kolaylıkla bulunması, mekânın genişliği, kışın ısıtma imkânının olması vb. açısından pratiklik sağlamaktadır. İlk zamanlar garipsenen taziye evi geleneği, daha sonra halk tarafından benimsenmiştir. Bazı köylerde ise taziyeler çadırlarda yapılmaktadır.

Şanlıurfa'da önceki yıllarda ölüm haberini alanlar, cenazeye katılır ve definden sonra mezarlıkta cenaze sahibine taziyelerini sunarlardı. Cenaze namazına veya mezarlıktaki ilk taziye katılamayanlar için ikinci taziyesi yapılırdı. Definden sonraki gün ölünün bulunduğu mahalledeki camide ikinci namaz çıkışında ölünün akrabaları câmi kapısında durur, câmiden çıkan cemaat de önlerinden geçerek taziyelerini sunarlar ve böylece taziye sona ererdi.³ Kanaatimizce bu uygulama, şehir nüfusunun az olması ve ölüm haberinin kısa sürede duyulması sebebiyle yeterli görülüyordu. Ancak şehirleşmeye bağlı olarak nüfusun artması sonucu ölüm haberinin herkesçe duyulmamasından dolayı taziye süresi üç güne çıkarılmış; böylece ölüm haberini duymayan dost ve

¹ Kapaklı, s. 36.

² Hz. Peygamber de, yakınıni kaybedenlere taziye de bulunmuş ve taziye yapmayı teşvik etmiştir. Tirmizî, cenâiz 74 (III, 387-88).

³ Karakaş, s. 11-12.

yakınlara taziye sunma fırsatı verilmiş olmaktadır.

Acının tazelenmesine sebep olacağı düşüncesiyle üç günden sonra taziye yapılması uygun görülmemiştir. Ancak ölenin genç olması veya dördüncü gün pazara denk gelmesi durumunda nadiren bir gün daha taziye yapılır. Uzak yerlerden gelenler için ise üç gün sınırlaması söz konusu değildir.

Şanlıurfa'ya bağlı köylerde de taziye süresi üç gün olmakla birlikte, bazı hallerde bu süre biraz daha uzayabilir. Ölenin saygın biri olması ve uzak yerlerden başsağlığı için gelenlerin devam etmesi durumunda taziye bazen haftalarca sürer.

Kadınlar arasında taziye sunma müddeti de üç gündür. Ancak kadınlarda 40 gün süreyle hatırlama geleneği vardır.

Bu arada ölünün en yakınları, taziye süresinden sonraki günlerde, herhangi bir sebeple taziyelerini sunamayan eş ve dostların başsağlığı sunabilmelerine imkân tanımak maksadıyla geceleri mutlaka evlerinde otururlar.

Taziye için gelenler kısa bir süre (5-10 dakika) oturduktan sonra ya bir bölüm Kurân (aşır) okur, ya da, "Ol merhûmun rûhu, bâkilerin (kalanların) selâmeti, Allah rızası için el-Fâtihâ" diyerek ölünün ruhuna bağışlanmak üzere Fâtihâ okurlar, ardından da kalkıp giderler. Giderken ölünün en yakınları taziye evinin kapısında durur ve gidenleri uğurlar. Kapıda da başsağlığı dilekleri iletilir. Taziye için gelenlere acı kahve (mırza) ve koku (gül yağı) ikram edilir. Önceleri sigara da ikram edilirdi. Ancak son zamanlarda, isabetli bir uygulama olarak sigara ikram edilmemektedir. Köylerde ise ek olarak çay, yemek vaktinde ise yemek ikram edilir.

Ölünün erkek yakınları, taziyenin son gününde akşamleyin birbirlerine taziyelerini sunar, ardından kadınların bulunduğu ölü evine gider ve ölünün oradaki kadın yakınlarına baş sağlığı dileklerini iletirler. Böylece taziye sona ermiş olur.

Şanlıurfa'da ölümü takip eden ilk dinî bayramda da ölü yakınlarına taziyeler sunulur. Buna "İlk Bayram" denir. Ölünün

akrabaları ve yakın dostları, bayram günü ölü yakınlarını ziyaret eder ve onlara başsağlığı dileklerini iletirler. Böylece bayramı sevdiği kişiden ayrı geçirmek zorunda kalan ölü yakınlarının üzüntülerini paylaşmış olurlar.

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Şanlıurfa'da da ölünün yakınlarına taziye müddetince yemek ikram etme âdeti vardır. Cenaze sahipleri üzüntülü oldukları ve yemek yapacak durumda olmadıkları için üç gün boyunca öğle ve akşam yemekleri; sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın bir örneği olarak ölünün komşuları, dostları veya akrabaları tarafından yapılır ve taziye evinde bulunan ölü yakınlarına ikram edilir. Servis kolaylığı sebebiyle yemek olarak genellikle lahmacun veya kebab yapılır. Bazıları ek olarak kadayıf veya baklava, yaz mevsiminde ise karpuz, üzüm gibi meyveler ikram ederler. Yemeği yaptıranlar, cenaze sahipleriyle birlikte yemek yerler. Bundan gaye, cenaze sahiplerinin yemek yiyebilmelerini sağlamaktır. Sofranın hazırlanması ve servisi, yemeği ikram eden aile tarafından yapılır. Kadınların bulunduğu ölü evine de yemek gönderilir. Artan yemekler ise fakirlere dağıtılır. Kendi taziyesinde yemek yapılan aile, yemek yapan kişinin taziyesi olduğunda öncelikle taziye yemeği yapmaya özen gösterir.

Köylerde ise şehirden farklı olarak yemeği ölü sahibi yapar ve başsağlığı için gelenlere ikram eder. Bu sebeple köylerde taziye için gelenler, yapılacak yemeklere katkıda bulunmak maksadıyla küçükbaş hayvan veya torbayla şeker, pirinç gibi gıda maddeleri getirirler. Bazı köylerde ise taziye yemeği, şehir merkezinde olduğu gibi ölünün komşuları, dostları veya akrabaları tarafından yapılır. Şehirde üç gün olan ölü yakınlarına yemek yapma süresi, köylerde bazen 10–15 gün, nadir hallerde de 40 güne kadar uzayabilir.¹

¹ Ölünün ailesine ziyafet verme konusu hadislerde yer almaktadır. Hz. Peygamber'in ashabından Ca'fer şehid olunca Resûlullah, onun yakınlarına: "Ca'fer ailesine yemek yapın; çünkü onların başına –yeme içmeye bakamayacakları- büyük bir felaket geldi." buyurmuştur [Ebû Dâvûd, cenâiz 25-26 (III, 497); Tirmizî, cenâiz 21 (III,323)]. Fakat bazı kültürlerde olan

Kadınlar, erkeklerden ayrı bir evde, ya ölünün evinde, ya da en yakınlarından birinin evinde toplanırlar. Buraya ölü evi denir. Kadınlar, başsağlığı dileklerini burada iletirler. Ölü evine taziye için gelenlere hoş geldin denmez, ayakkabıları çiftlenmez,¹ gidenler uğurlanmaz. Taziye için gelen kadınlar yalandan da olsa ağlamak durumundadırlar. Aksi takdirde ayıplanırlar. Bunun sonucu olarak kadınlardan bazıları gerçekten ölü için, bazıları da daha önce ölen yakını için ağlar. Şanlıurfa'da bu durumu ifade etmek üzere, "Ölü bir, herkes ölüsüne ağlar" denmiştir. Ölünün en yakınları, ölü evinde renkli elbise giymez ve renkli başörtüsü takmazlar; siyah başörtüsü kullanırlar. Ölü evine gelen kadınlar da ziynetlerini ya takmazlar ya da gizlerler.

E. ÖLÜ İÇİN YAPILAN HAYIRLAR

Ölen kimse adına hayır yapma geleneği, pek çok kültürde olduğu gibi² Şanlıurfa'da da mevcuttur. Bu hayırlar belirli günlerde yapılmaktadır.

Şanlıurfa'da, ölen kimsenin yerine getirmediği dinî vecibeler için cenaze defnedilmeden önce ıskat ve devir işlemi yapılır.³ İskat için ayrılan para, ıskata katılanlara verilir.⁴

ölünün kendi ailesinin yemek hazırlayıp başkalarına ikram etmesi geleneği, hem Câhiliye devri adetlerinden olduğu, hem de zamansız bir külfet teşkil ettiği için İslâm bilginlerince mekruh sayılmıştır. Karaman, s. 10; Cânân, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, İstanbul, b.t.y., XV,138 (Zaman Gazetesi Promosyonu).

¹ Ayakkabıların çiftlenmemesi geleneği Aydın yöresinde de vardır. Kalafat, s. 25.

² Durdu, s. 68; Roux, *Orta Asya*, s. 64-65; a. mlf., *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s. 225.

³ İskât uygulaması, Anadolu'nun bazı yörelerinde de mevcuttur. Yardımcı, s. 5; Küçük, s. 250.

⁴ Namaz, oruç, kurban, adak, kefarete gibi ibadet ve borçları ifa etmeden vefat etmiş bir kimseyi bu borçlardan kurtarmak için fukaraya nakdi bedellerini vermeye ıskât denir. Nakdi bedeli vermek yerine belli bir miktarı bir beze koyup yoksullara hibe etmek, sonra hibe yoluyla ondan geri almak ve borç

Sevabını ölen kimsenin ruhuna bağışlamak üzere ölümün 3. gününde mevlit okutulur.¹ Erkekler 3. gün akşam, kadınlar ise 3. gün gündüz okuturlar. Son zamanlarda bazı ailelerin ölümün kırkinci gününde, mübarek gecelerde veya ölüm yıldönümünde de mevlit okuttukları gözlenmektedir.²

bitinceye kadar bu işe devam etmeye de devir denir. Bu yolla ölüden, mezkur borçların düşürüldüğüne (ıskât) inanılır. Mezkur ibadetlerin nakdî veya aynı karşılığına fide denir. İskât ve devirin Hz. Peygamber, sahabe, tâbiun ve tebei tabiîn devirlerinde uygulandığına dair bir bilgi kaynaklarda yer almamaktadır. Bu, daha sonraki devirlerde ortaya çıkmış bir uygulamadır. Ayet ve hadislerde, mazereti dolayısıyla oruç tutamayan kimsenin fide verebileceği ifade edilmektedir. İslâm alimlerinin çoğu da, mazeretsiz olarak oruç tutmamış ve vefat etmiş kimse adına varislerin fide verebileceğine hükmetmişlerdir. Hanefîlerden yalnız İmam Muhammed (ö. 189/805) namazı da oruca katmış ve, "Ölü, kılmadığı namazlar için fide verilmesini vasiyet etmiş ise, inşaallâh bu caizdir ve onun işini görür." demiştir. Burada İmam Muhammed'in "inşaallâh" demesi, hüküm şüpheli olduğu içindir. Eğer vasiyet de etmemişse şüphe daha da kuvvetlenir. Dolayısıyla ıskât yapıldığı takdirde ölünün namaz ve oruç borcundan kurtulacağına dair bir ayet ve hadis mevcut olmayıp, oruç için kıyas, namaz için zan ve ümit vardır. Devir ise, ölünün ıskât için yeterli mal bırakmadığı durumlarda bir miktar paranın fakire verilmesine, onun da o parayı ıskât bitinceye kadar ölü adına vekalet eden kişiye bağışlaması sûretiyle yapılır ki, bunun da dinî literatürde bir dayanağı bulunmamaktadır. Bu şekildeki uygulamalar, insanları ibadette tembelliğe sevk ettiği için bidat olmuştur. Bunun yerine ölü adına doğrudan sadaka verilmesi, hayırlar yapılması ve günahlarının affı için dua edilmesi daha uygundur. Karaman, s. 14-15.

¹ Ölü için Mevlid okutma geleneği, Anadolu'nun pek çok yöresinde vardır. Örnek, s. 64.

² Hz. Peygamber'in doğumunu, vasıflarını ve hususiyetlerini işleyen manzumelere mevlit denmiştir. Mevlit geleneği Fâtîmîler'de başlamış, oradan Mağrib ülkelerine, Arabistan'a ve Osmanlılara intikal etmiştir. Ölülerin ruhu için mevlit okutmak, son zamanlarda adet olmuş ve ölüler için yapılması gereken bir ibadet ve merasim olarak telakki edilmeye başlanmıştır. Oysa ne Hz. Peygamber, ne sahabe, ne de daha sonra gelen Müslümanlar, ölüler için mevlit okutmuşlardır. Dolayısıyla mevlit geleneği, dine sonradan eklenmiş bir bidattir. Hele bunu ölüler için yapılması gereken bir vecibe olarak kabul etmek, bidati daha da koyulaştırmaktır. Ayrıca bu işin profesyonel kişilerce parayla yapılması, mevlidi ibadet olmaktan çıkarıp menfaat aracı haline getirmektedir. Bunun yerine ölülerin ruhuna bağışlamak üzere çeşitli

Ölümü takip eden üçüncü, yedinci (bazı ailelerce), kırkinci ve elli ikinci günde¹ sevabını ölen kimseye bağışlamak maksadıyla Yâsîn sûresi okunur. İlk üç gün içerisinde hatim indirenler de vardır. Ayrıca ölüm gününden itibaren her gün bir nohuda bir Yâsîn okunur, 41. gün olunca okunan 41 nohut ölenin mezarının üzerine ekilir.²

Ölülerin her Perşembe günü evlerini ziyaret ettiğine inanılır. Bu sebeple Perşembe günleri; ayrıca kandil geceleri ölüler için Yâsîn okunur veya çeşitli yiyecekler dağıtılır.³ Kandil gecelerinde özellikle ölen kimsenin sevdiği yemekler yapılıp fakirlere dağıtılır.⁴

Şanlıurfa'daki halk inancına göre ölü kendisi için helva yapılmasını bekler; eğer yapılmazsa, defin sırasındaki kazma kürek sesi kulağından gitmez. Bu sebeple ölen kimsenin hayrına 3. gün ikindiden sonra helva yapılıp dağıtılır. Buna kazma kürek

zamanlarda Kurân okumak, dua etmek, zikir yapmak, sadaka vermek daha uygun olup bunlar dinimizde de teşvik edilmiştir. Karaman, s. 15.

¹ Hakaslar da, ölenlerin ardından üçüncü, yedinci, yirminci, kırkinci günleri ile yarı yıl ve birinci yılında yemek verir, dua okurlardı (Durdu, s. 68). Orta Asya kavimlerinin geleneklerinde cenâze yemeği ölünün gömüldüğü gün ya da daha sonra üçüncü, yedinci ya da kırkinci gün düzenlenirdi. Ölünün ölüm yıldönümlerinde ve doğum günlerinde düzenlenen törenlerde büyük sığır sürüleri kurban edilirdi (Roux, *Orta Asya*, s. 64-65). Eski Türklerde ölen için yapılan anma törenleri gömülme veya ölüm gününden sonraki üçüncü, yedinci, yirminci ve kırkinci gün ile yıl sonunda yapılmaktadır. Bazı rivayetlerde yoğ (ölü için yapılan yemek) töreninin, ölümün üçüncü ve yedinci gününde düzenlendiği ifade edilmektedir. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s. 225.

² Bolu'daki benzer uygulamada ölü için 40 Yâsîn okunur, okunan her Yâsîn için ipe bir düğüm atılır, 40 Yâsîn bitince bu ip mezar taşına bağlanır (Kalafat, s. 25). Okunan Yâsîn'in belli bir sayıda olması veya belli bir nesne üzerine okunması, İslâm literatüründe yer almamaktadır.

³ Buna benzer bir inanış, Adana yöresinde de vardır. Yardımcı, s. 5.

⁴ İslâm alimlerinin çoğu, sevabını ölüye bağışlamak niyetiyle yapılan ibadetlerin ve hayır hasenatın sahih olduğuna ve ölülerin bundan istifade edeceklerine kanı olmuş, bu hükmü benimsemişlerdir. Karaman, s. 12.

helvası denir.¹ Helva yapma, ölümü takip eden üç Perşembe tekrarlanır. Helvayı yiyenler, ölü için Fatiha okurlar. Ayrıca ölü helvasını yemenin ağır olduğu kabul edilir. Anadolu'nun bazı yörelerinde olan fakirlere yemek dağıtma tarzındaki hayır yapma geleneği,² Şanlıurfa'da helva yapıp dağıtma şeklinde cereyan etmektedir.³ Bu arada ölüm hadisesinin birinci ayında veya kırkıncı gününde mahalli lisanla külünçe tabir edilen çörek yapılır ve fakirlere dağıtılır.

Yine ölmeden önce komşularından almış olup vermediği ihtimaline karşı ölü adına üç gün içinde iğne, iplik, tuz ve gazyağı⁴ gibi şeyler komşulara dağıtılır.⁵ Ayrıca ölünün ayakkabıları ve elbiseleri, ölenin hayrına ya ölüyü yıkayana verilir ya da fakirlere dağıtılır.

Şanlıurfa halk kültüründe mevcut olan inanışa göre ölen kimsenin etleri ölümünden 52 gece sonra kemiklerinden ayrılır.⁶ Bu sebeple etleri kemiklerinden kolay ayrılış diye 52. gece ölünün evinde dua edilir.⁷

¹ Örnek, s. 89. Eski Türklerde mezara koymak suretiyle ölüye yemek verme geleneği, Türklerin Müslümanlaşmasıyla birlikte ölünün hayrına yemek veya helva dağıtma şekline dönüşmüştür. Durdu, s. 71.

² Örnek, s. 64.

³ Ölü için helva yapma geleneği Anadolu'nun pek çok yöresinde mevcuttur. Örnek, s. 64; Abdülkadiroğlu, s. 11; Kalafat, s. 30. Yardımcı, s. 5.

⁴ Gazyağı, geçmişin aydınlatma aracı olan lambalarda kullanılırdı. Günümüzde ise buna ihtiyaç kalmadığı için gazyağı dağıtma geleneği ortadan kalkmıştır.

⁵ Buna benzer bir uygulama Uygurlarda da vardır (Rahman, s. 312). Sosyal ihtiyaçların değişmesine paralel olarak son zamanlarda bu geleneğin zayıfladığı görülmektedir.

⁶ Ölümün elli ikinci gecesinde dua okuma adeti, Anadolu'nun pek çok yerinde mevcuttur. Örnek, s. 79; Kalafat, s. 35.

⁷ Daha çok gezgin kitapçıların sattığı dua kitaplarında "üçüncü, kırkıncı, elli ikinci geceler"den, bu gecelerde yapılacak dualardan bahsedilmektedir. Kurân'da ve hadislerde ise böyle gün ve gecelerden, bu gecelerde yapılacak dualardan bahsedilmemiştir. Allah ve Resûlü'nün tayin ettiği gün ve gecelerden başka bir gün ve geceyi, belli bir ibadet için tayin ve tahsis etmek bidattir, yasaklanmıştır. Belirli bir gün ve gece söz konusu olmadan

F. ÖLÜMLE İLGİLİ DİĞER İNANIŞLAR

Yukarıda yeri geldikçe değindiğimiz inanışların dışında, Şanlıurfa halk kültüründe ölümle ilgili başka inanışlar da vardır. Bu inanışların, hâla etkisini sürdüren eski kültürlerden kalan anlayışlar olduğunu söylemek mümkündür. Şanlıurfa halk kültüründe tespit edebildiğimiz ölümle ilgili diğer inanışlar şöyledir:

*Ölen kimsenin vücudunun yumuşak olması, başka ölüme sebebiyet verebilir. Bunu engellemek için horoz kesilir.

*Cenaze evden çıkarılmadan üzerinden kedi atlarsa, ölü hortlar.¹

*Ölünün ardından çok ağlanırsa, başka biri daha ölür.

*Kişi, ölü evinden çıkınca doğruca kendi evine gitmeli. Eğer başka bir eve giderse o evde ölüm meydana gelir.²

*Hamile kadın cenazenin yıkanacağı suyun üzerinden atlarsa çocuğuna zarar gelir.

*Bir kadın kızının evinde ölürse, cenazesi kapıdan değil de duvar yıkılarak duvardan çıkarılmalıdır.³

G. KABİR ZİYARETİ

Müslüman'ın, geçmişleri için yapacağı sünnete uygun pek çok ibadet ve hayırlar vardır. Dolayısıyla elli ikinci gece anlayışının hiçbir İslâmî dayanağı bulunmamaktadır. Anma toplantıları ise, ölen kimsenin hatırasını canlandırmak maksadıyla yapılan bir faaliyet olup caizdir. Karaman, s. 15.

¹ Bu anlayış, Anadolu'nun bazı yörelerinde de mevcuttur. Yardımcı, s. 3; Durdu, s. 83.

² Buna benzer inanışlar, başka yörelerde de vardır. Örnek, s. 40; Küçük, s. 250.

³ Muğla'daki benzer bir uygulamaya göre damadın evinde ölen kayınpeder veya kayınvalide, evin kapısından değil de penceresinden dışarıya çıkarılır. Kalafat, s. 26.

Kabir ziyareti, ahireti hatırlama, ölünün durumundan ibret ve öğüt alma, ölüye dua etmek suretiyle onun bağışlanmasını dileme yönünden faydalı bir adettir.¹

Şanlıurfa'da kabir ziyareti belli günlerde yapılır. Ölen kimsenin kabri, taziyenin son günü ikindi namazından sonra ziyaret edilir ve dua okunur. Sair zamanlarda ise kabir ziyaretleri genellikle Cuma günleri yapılır. Ayrıca Ramazan bayramında; bayram namazından sonra mezarlıklar ziyaret edilir² ve ölülere Fâtihâ veya Yâsîn sûreleri okunur. Akrabalar da mezarlıkta bir araya gelerek bayramlaşırlar. Ölünün en yakını olan kadınlar da ölümün 3. günü ölünün kabrini ziyaret ederler.

Şanlıurfa'da Kurban bayramında genellikle kabir ziyareti yapılmaz. Arife günü ölüler için kurban kesilir ve fakirlere dağıtılır.³

H. ŞANLIURFA MEZAR TAŞLARI⁴

Mezar taşları, bir şehrin kültürünü ortaya koyan belgelerdir. Üzerindeki yazılar, yalnız ölünün arkasında kalanların üzüntülerini yansıtmakla kalmaz, o şehrin tarih,

¹ Kabir ziyareti, önceleri yasaklanan, daha sonra Hz. Peygamber tarafından izin verilen bir uygulamadır. Ebû Dâvûd, cenâiz 75-77 (III, 557).

² Bayramlarda kabirleri ziyaret etme geleneği, Uygurlarda da vardır. Rahman, s. 314.

³ Arife günü ölü için kurban kesilmesi adeti Denizli'de de mevcuttur. Kalafat, s. 30.

Ölen bir kimsenin kurban mükellefiyeti bulunmamaktadır. Ayrıca ölü için kurban kesmenin belirlenmiş herhangi bir günü de yoktur. Dolayısıyla ölüye her zaman hayır ve hasenat yapılabilir. Fakirlerin Kurban bayramında et elde etmeleri daha çok muhtemel olduğundan, kurbanların sair günlerde kesilmesi fakirler açısından daha faydalıdır.

⁴ Şanlıurfa mezar taşlarıyla ilgili bilgiler, Mahmut Karakaş'ın *Şanlıurfa Mezar Taşları* adlı eserinden özetlenerek alınmıştır.

edebiyat, sanat ve kültür yapısını da ortaya koyar.¹

Şanlıurfa mezarlıklarında bütün mezarlar sandukalı ve dikme taşlı, yani şâhidelidir. Şâhidelerde güzel şiir örnekleri olduğu gibi, güzel hat sanatı örnekleri de mevcuttur. Şâhidenin yukarı kısmı, ölen kimsenin hayattaki mevkiini göstermektedir. Mesela büyük sarık tasvirli olanlar ulemâ ve paşalara, uzun külâh üzerine sarık tasvirli dervişlere ve tarikat şeyhlerine, ince bir sarık ise köy ağalarına işaret etmektedir. Hemen bu baş tasvirinin altında ölenin kimliği kaydedilmiştir. Ayak dikme taşında ise daha çok ölünün ardından yazılan bir ağıt, mersiye, kitâbe veya bir öğüt ile dua yer almaktadır.²

Son zamanlarda bazı mezar taşlarına ölen kimsenin ölüm sebebi de resmedilmektedir. Trafik kazasında ölenlerin mezar taşlarına kamyon veya otomobil, cinayete kurban gidenlerin mezar taşlarına tabanca veya bıçak figürleri çizilmektedir.

Şanlıurfa'daki mezar taşları edebiyat açısından olduğu kadar, ölenin mesleği, ilim derecesi, doğum ve ölüm tarihi, nerede, nasıl öldüğü gibi bilgiler sebebiyle tarihî yönden de önem kazanmaktadır.

Mezar taşlarındaki kitâbelerin bazıları manzum, bazıları da nesir olarak yazılmıştır. Bunların içinde acıyı, üzüntüyü,

¹ Mezarlara taş dikme geleneği, Resûlullah'ın uygulamalarında da yer bulur. Mesela Hz. Peygamber, işaret olması için sahâbi Osman b. Maz'un'un kabri başına taş koymuştur. Ebû Dâvûd, cenâiz 57-59 (III, 543).

² Kabir taşları üzerine yazı yazılması, Hz. Peygamber'den gelen bazı hadislerde yasaklanmıştır [Tirmizî, cenâiz 58 (III, 368)]. Ancak bu konuda İslâm alimleri arasında ihtilaf vardır. Kabirlere yazı yazılmasına cevaz verenler olduğu gibi, bunu haram kabul edenler de vardır (Mollamehmetoğlu, Osman Zeki, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, İstanbul, b.t.y., II, 237-38 (Yunus Emre Yayınları); Cânân, XV, 125-26). Fakat Hz. Peygamber'in sahâbi Osman b. Maz'un'un kabrine taş dikmesine [Ebû Dâvûd, cenâiz 57-59 (III, 543)] kıyas edilerek sadece ismin yazılmasında sakınca görülmemiştir. Zira isim, kabrin kaybolmaması için bir işarettir (Mollamehmetoğlu, II, 237-38; Cânân, XV, 127). Hz. Peygamber'in yaşağını, övünme veya ölüme isyan içeren sözler için olduğuna hamletmek mümkündür.

ayrılık hasretini ifade edenler olduğu gibi, insanlara öğüt ve ders veren kitâbeler, Allah'tan af dileyen dualar da yer almaktadır. Şehrin eşrafı kabul edilen kimselerin mezar taşlarında Şanlıurfalı şairler tarafından özel olarak yazılan ve tarih düşürülen kitâbeler de bulunmaktadır. Şanlıurfa kültürünün bir tezahürü olan mezar taşlarına ağıt ve kitâbe yazma adeti, son zamanlarda kaybolmaya yüz tutmuş, onların yerini basma kalıp ifadeler almıştır.

Şanlıurfa Bediüzzaman mezarlığında 1896 yılında vefat eden Urfa müftüsü Hacı Abdüllatif Efendi'nin Arap harfleriyle yazılı mezar kitâbesi şöyledir:

Fe nes'eluke Allahümme emnen ve rahmeten
Fe bi'l-emni yâ Rahmân lâ yüttekâ müeccelen
Ve kün yâ Rahîm Rahîmen da'fe kuvvetî
Ve yâ Mâliku kün lî nâsiren ve mev'ilen...

Yine Bediüzzaman mezarlığında 01.01.1969 yılında vefat eden Şükrü kızı Cemile Hanım'ın Arap harfleriyle yazılı mezar kitabesi şöyledir:

Âh mine'l-mevt
Veda edüb bu mülk-ü fâniden azm-ı bekâ kıldım
Doğumdan bulmadım çâre beş evlâdım yetim kıldım
Şehid olup hûrilerle vücudum dâr-ı huld kıldım

Kitabeden mevtânın doğum sırasında vefat ettiği ve arkasında beş çocuğunu yetim bıraktığı anlaşılmaktadır.

Yine Bediüzzaman mezarlığında, 22.05.1971 tarihinde doğup 07.10.1993 tarihinde Dicle Üniversitesi'nde öğrenci iken trafik kazası sonucu vefat eden Reşit kızı Derya Parmaksız'ın Latin harfleriyle yazılı mezar kitabesi şöyledir:

Sanki hiç yaşamadı
Gülümsedi bir anlık
Gökten inip Deryâ'yı
Sarıverdi karanlık

Bu arada Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Şanlıurfa'da da kabristanlara ağaç dikme geleneği vardır.¹

I. ŞANLIURFA ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİNDE ÖLÜM

Ölüm konusu, atasözleri ve deyimlere de yansımıştır. Şanlıurfa'da tedavülde olan ölümle ilgili atasözleri ve deyimlerden bazıları, Anadolu'nun pek çok yerinde kullanılan genel nitelikli atasözleri ve deyimler, bazıları da Şanlıurfa kültürüne has sözlerdir.

1. Atasözleri

- * Adam öleceğini bilse, eliyle mezarını kazar.
- * Bey ölür bey gibi, abdal ölür abdal gibi.
- * Düğün evinin zılgıtçısı, ölü evinin ağıtçısı.

¹ Kabirlere ağaç dikilmesi, Hz. Peygamber'in uygulamalarında da mevcuttur. Resûlullah, dikilen ağaçların, ölünün azabının hafiflemesine sebep olacağını ümit ettiğini söylemiştir. Buhârî, cenâiz 82 (II, 98-99).

- * Dünya ölümlü, gün akşamlı.
- * Kardeşim ölse ciğerim yanar, eşim ölse eteğim yanar.
- * Olanla ölene çare yoktur.
- * Ölen suçludur.
- * Ölenle ölünmez.
- * Ölü bizim ört üstünü.
- * Ölü bir, herkes ölüsüne ağlar.
- * Ölüm bir gün, şivan (ağıt) üç gün.
- * Ölüm hak, miras helal.
- * Ölümü görmeyen, bayılmağa razı olmaz.
- * Ölümle nikah, gününü şaşırılmaz.
- * Ölürse yer beğensin, kalırsa el beğensin.
- * Ölüsü olan bir gün ağlar, delisi olan her gün ağlar.
- * Ölüyü keyfine bırakırsan, tabutu pisler.¹

2. Deyimler

- * Abbas yolcu: Ölümcül, gidici
- * Ayağı çukurda: Ölmek üzere, yaşlı
- * Başını yemek: Ölümüne sebep olmak
- * Beleş mezar buldu mu ölür: Bedavayı seven kişiler için kullanılır.
- * Boynun devrile: Ölesin (beddua)

¹ Oymak, Mehmet, *Şanlıurfa'dan Derlenen Atasözleri ve Deyimler*, Şanlıurfa, b.t.y., s. 21, 33, 43, 49, 73, 87, 88 (Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü Yayınları); Saraç, Adil, *Şanlıurfa Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Şanlıurfa 1987, s. 29, 46, 55, 100 (Dal Yayıncılık).

- * Bugün bana yarın sana: Ölüm
- * Canı çıkmak: Ölüm
- * Cartı çekti: Öldü (argo)
- * Ciğer ateşi: Bir kimsenin çocuğunun ölmesi
- * Deccal mevt: Ölüm saçan, ortalığı kasıp kavuran
- * Diriler doydu, ölüler mi kaldı?: Fakirliğe vurgu
- * Dünyaya kazık mı çakmışsın?: Hiç ölmeyecek misin?
- * Gözü toprağa bakıyor: Ölümcül hasta
- * Helvanı yiyelim: Ölümünü görelim (beddua)
- * Kan ağlayıp kara bağlamak: Yas tutmak
- * Kapılara bitmeyesin: Birine ölüm dilemek (beddua)
- * Kara haberi gelmek: Ölüm haberi gelmek
- * Kefeni yırttı: Ölümden kurtuldu, iyileşti
- * Kefenini koltuğuna almak: Ölümüne, kelle koltukta
- * Kıran süpüre: Ölesin, yok olasın (beddua)
- * Mezarında tik (dik) oturmak: Öldükten sonra bile rahat etmemek
- * Nakış tahtası: Teneşir
- * Nalın mihın Germüş dağında kala: Ölesin (beddua)
- * Nalları dikti: Öldü (argo)
- * Ölmeyen sevinsin: Herkes öleceğine göre dünya sevinci boştur
- * Ölü bizim Allah rahmet etsin: Bir iştir başımıza geldi, önemli olan şimdiden sonrası
- * Ölüler zannederler imiş ki, diriler her gün helva yiyor: Tok acın halinden bilmediği gibi, açlar da tokların halinden anlamaz

- * Parpazlamak: Can çekilmek
- * Postu deldirmek: Ölmek
- * Soyhan kala: Ölesin (beddua)
- * Suyu ısındı: Ölümü yakın
- * Sümüğü sürme olmuş: Çoktan ölmüş
- * Tahtalı köyü boylamak: Ölmek
- * Yere giresin: Ölesin (beddua)
- * Zir-u zeber olmak: Ölmek
- * Züht taşı: Mezara konan taş¹

J. ŞANLIURFA TÜRKÜLERİNDE ÖLÜM

Şanlıurfa Halk Müziği, ezgi yapısı, söz zenginliği, eser sayısı, kaliteli ve sistemli icrası ile Türk Halk Müziği içinde seçkin bir konuma sahiptir. Şanlıurfa Halk Müziği ürünleri sanat değeri yüksek, insanı yürekten etkileyen, içli ve duygulu eserlerden oluşmakta ve bu eserlerde çeşitli konular işlenmektedir.

Şanlıurfa türkülerinde yer alan temalardan biri de ölümdür. Ölüm olayı, çeşitli türkülere konu olmuş, sevgilinin ölmesi veya sevilen bir yiğidin öldürülmesi üzerine çeşitli türküler söylenmiştir. Bir yiğidin öldürülmesi üzerine söylenen türkünün kıtası şöyledir:

"Mezarım üstüne gülü ektiler

Yeni gelin kimin kefen diktiler

¹ Oymak, s. 107, 114, 123, 124, 125, 129, 142, 153, 154, 155, 157, 164, 165, 169, 171, 175, 179, 191; Saraç, s. 78, 79, 82, 100, 115, 130, 133, 136, 146, 150, 151, 161, 162, 165, 176.

Bütün ahabplarım boyun bktler
Nen eyle Zekim nen eyle
Cenazem geçiyor sen şivan eyle"¹

Başka bir türkünün kıtası da şoyledir:

"Alma al olanda gel anam
Ayva nar olanda gel
Hasta düřtüm gelmedin anam
Bari can verende gel"²

Genç yaşta ölen biri için söylenen türkünün kıtası ise şoyledir:

"Ay karanlık bulamadım yolumu
Felek kırdı kanadımı kolumu
Bu gençlikte layık gördü lm
Aman aman aman aman aman
Dertliyim aman ben dayanamam"³

Sonuç

şanlıurfa halk kültüründe mevcut olan ölümle ilgili adet ve pratiklerin çoğu, İslâm kültürüne dayanmaktadır. Yüzyıllardır İslâm egemenliğinde yaşayan bölgenin kültür yapısında İslâm'ın

¹ Akbıyık, s. 34.

² Akbıyık, s. 55.

³ Akbıyık, s. 449. Diğer rnekler için bkz.: Aynı eser, s. 102, 108, 128.

büyük etkisi olmuştur. Bununla birlikte halk arasında mevcut olan bazı inanışların menşei, eski Mısır, Babil, Mezopotamya, Çin, Yunan, Roma, Araplar ve eski Türklere kadar uzanmaktadır. Eski inanç ve kültürlerle bütünleşmiş bir durum arz eden bazı inanış ve pratikler, İslâm dinince benimsenmemiş olmasına rağmen Müslüman topluluklar, eski inanç, kültür ve folklorunda yer alan inanış ve pratikleri devam ettirmişlerdir. İslâm'ın benimsemediği bu inanış ve pratikler, eski kültürlerin tesirine atfedilebileceği gibi, Müslümanlarla birlikte yaşamış Rum, Ermeni, Süryani asıllı Hristiyanlar veya Yahudilerin inanç, kültür, örf ve adetlerinin etkisine bağlanabilir.

Şanlıurfa halk kültüründe mevcut olan bâtil inanış ve uygulamalar daha çok kadınlar, kültür düzeyi düşük kimseler ve İslâmi konularda yeterli bilgi sahibi olmayan kimseler arasında rağbet görmüş ve görmeye devam etmektedir.

İslâm'a ve bilime aykırı olan bazı inanış ve pratiklerin, insanların sosyal yaşantılarındaki değişikliklere ve eğitim düzeyinin artmasına paralel olarak eskiye nazaran etkisini azalttığını söylemek mümkündür. Eğitim düzeyinin artması, din eğitiminin yaygınlaştırılması, akla ve bilime daha çok önem verilmesi, mevcut olan batıl inanışların zamanla ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Özellikle anne ve babaların bu konuda daha duyarlı olmaları, çocukların zihinlerine batıl inanışların girmesini engellemeleri gerekmektedir.

Bibliyografya

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, "Kastamonu'da Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançları", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.

Akbıyık, Abuzer ve diğerleri, Şanlıurfa Halk Müziği, Ankara 1999, Şanlıurfa Valiliği Kültür Yayınları.

Ateş, Ali Osman, İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri. İstanbul 1996, Beyan Yayınları.

Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük İslâm İlmihali (Sadeleştiren: Ali Fikri Yavuz), İstanbul 1993, Kahraman Yayınları.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), el-Câmi'u's-sahîh, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları.

Cânân, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, İstanbul, b.t.y., Zaman Gazetesi Promosyonu.

Durdu, Aydın - Kalaycı Durdu, Bircan, "Geçmişten Günümüze Ölüm Adetleri ve Kemaliye Köyünde Ölüm". Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1997, Ankara 1998, Kültür Bakanlığı Yayını.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), es-Sünen, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları.

Gökdağ, Bilgehan Atsız, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Eski Türk İnançlarının İzleri", (http://www.kultur.gov.tr/portal/kultur_tr.asp?belgeno=20086).

İbn Fazlân, Seyahatnâme (Çev.: Ramazan Şeşen), İstanbul 1995, Bedir Yayınları.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), el-Müsned, İstanbul 1992, Çağrı

Yayınları.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273/886), es-Sünen, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları.

Kalafat, Yaşar, İslâmiyet ve Türk Halk İnançları, Ankara 1996, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kapaklı, Kemal, Şanlıurfa'da Ölümle İlgili Adet, Gelenek ve İnanmalar (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1997.

Karakaş, Mahmut, Şanlıurfa Mezar Taşları. Şanlıurfa 1996, Şurkav Yayınları.

Karaman, Hayreddin, "Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler", İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri Kolokyumu Bildirileri I, Ankara 1996, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Kitabı Mukaddes, İstanbul 1995, Kitabı Mukaddes Şirketi.

Küçük, Abdurrahman, "Erzincan ve Çevresindeki Halk İnanışlarına Toplu Bakış", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.

Miras, Kamil, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, Ankara 1982, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını.

Mollamehmetoğlu, Osman Zeki, Sünen-i Tirmizî Tercemesi, İstanbul, b.t.y., Yunus Emre Yayınları.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/874), el-Câmi'u's-sahîh, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları.

Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303/915), es-Sünen, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları.

Oymak, Mehmet, Şanlıurfa'dan Derlenen Atasözleri ve Deyimler, Şanlıurfa, b.t.y., Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü Yayınları.

Örnek, Sedat Veyis, Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara 1979, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Rahman, Abdülkerim, "Uygurların Defin Merasimleri", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.

Roux, Jean-Paul, Türklerin ve Moğolların Eski Dini (Çev.: Aykut Kazancıgil), İstanbul 1998, İşaret Yayınları.

Roux, Jean-Paul, Altay Türklerinde Ölüm (Çev.: Aykut Kazancıgil), İstanbul 1999, Kabalcı Yayınevi.

Roux, Jean-Paul, Orta Asya Tarih ve Uygarlık (Çev.: Lale Arslan), İstanbul 2001, Kabalcı Yayınevi.

Saraç, Adil, Şanlıurfa Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü, Şanlıurfa 1987, Dal Yayıncılık.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), es-Sünen, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları.

Yardımcı, Mehmet, "Çukurova'da Ölümle İlgili İnanışlar-Uygulamalar", II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu. Adana 1991, (http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_2/yardimci.pdf).

Yurt Ansiklopedisi, "Urfa", İstanbul 1982-84, X. Cilt, Anadolu Yayıncılık.

Kaynak Kişiler:

İslim Keskin	: 1926 doğumlu (Ev Hanımı)
Zeliha Karaer	: 1935 doğumlu (Ev Hanımı)
Edibe Yüzgen	: 1940 doğumlu (Ev Hanımı)
Mahmut Karakaş	:1946 doğumlu (Emekli Öğretmen)
Cihat Kürkçüoğlu	: 1948 doğumlu (Öğretim Üyesi)
Mehmet Oymak	: 1950 doğumlu (Okutman)
Fehmi Canbaz	... : 1958 doğumlu (Esnaf)
Abuzer Akbıyık.	:1958 doğumlu (Folklor Araştırmacısı)
Semra Demireğen	: 1961 doğumlu (Ev Hanımı)